

Banatul și turcii otomani (1400—1438)

IOAN HATEGAN

Întrucît am tratat în altă parte¹ perioada secolului al XIV-lea, ne vom mărgini aici să încercăm o schițare a evenimentelor militare și politice cuprinse între începutul veacului al XV-lea și anul 1438, an în care Iancu de Hunedoara devine o figură remarcabilă a luptei antiotomane. Etapa aceasta cuprinde elemente care, prin dezvoltare, vor deveni definitorii epocilor următoare: participarea unor mase largi ale poporului la apărarea vetrei strămoșești, îmbogățirea tacticii de luptă a oștirilor bănățene prin însușirea și adaptarea unor elemente tactice și strategice din gîndirea militară europeană avansată, accelerarea procesului de diferențiere socială în rîndul cnezilor, prin nobilitarea unui număr însemnat de asemenea familii etc. Însăși desfășurarea evenimentelor va confirma aceste opinii.

În cursul anului 1400 turcii otomani continuă asediarea Constantinopolului, atacă Ungaria și Țara Românească. Despre aceste ultime lupte, un raport venețian din noiembrie același an arată că turcii au trecut peste Dunăre în „Ungaria” pe care au prădat-o, dar au fost învinși de către domnul muntean la întoarcere². Aceeasi campanie este atribuită și anului 1401³, autorii indicînd ca teritoriu invadat și jefuit Banatul, iar ca autor al victoriei pe Mircea cel Bătrîn. Chiar dacă faptele acestor ani nu sînt cunoscute cu precizie, pregătirile militare ale Banatului sînt certe, pentru toți acești primi ani ai noului secol. Astfel, la 22 martie 1401 castelanul de Cuvin raportează banului de Severin despre starea cetății Golubac, iar pe 22 septembrie comitele de Timiș amintește faptul că nobilul Ștefan de Remetea este pe Dunăre pentru paza împotriva turcilor.

În luna martie a anului 1402 Mircea cel Bătrîn cucerește Chilia și o alipește Țării Românești, după care respinge încă o incursiune a achingiilor. Lupta de la Ankara, din iulie 1402, soldată cu victoria mongolilor conduși de către Timur Lenk, îndepărtează pericolul reprezentat de către turcii otomani la linia Dunării, pentru un timp de aproximativ un deceniu. Doar cîteva acțiuni militare vor mai fi întreprinse de către beii dunăreni și ele vor conturba liniștea ținuturilor românești. În schimb, acum izbucnește răscoala de eliberare a bulgarilor, în cursul anului 1403, sub conducerea fiilor foștilor țari bulgari. Nefiind sprijinită din exterior, mișcarea bulgarilor va fi înfrîntă, iar viitoarele încercări creștine externe nu vor mai beneficia de creditul și sprijinul încercatului și dezamăgitului popor bulgar.

I. ROLUL LUI FILIPPO SCOLARI (1404—1426)

Aceste decenii sînt dominate, în Banat, de figura florentinului Filippo Scolari (1369—1426)⁴, comite de Timiș, Cenad, Arad, Caraș și Cuvin. Cronologia luptelor antiotomane la care a participat în fruntea cnezilor și nobililor bănățeni este confuză încă și nu poate oferi indicii sigure asupra întregii situații militare.

Autorii indică cifre care variază între 18 și 24 lupte⁵. Ne aflăm în fața unei situații, generale în fapt pentru această perioadă de început a conflictelor militare dintre otomani și creștini, din care doar o analiză minuțioasă a informațiilor mai poate eventual lămuri sensul exact al evenimentelor petrecute pe acest front și în sinul fiecăreia din cele două tabere.

Una dintre aceste controversate campanii se referă chiar la cea întreprinsă de către proaspătul comite de Timiș în cursul anului 1405, campanie ce trebuie privită în același context general dunărean. Luptele de acum se desfășoară pe Dunăre, în zona Banatului și a Serbiei, unul dintre posibilele puncte de reper fiind asediarea cetății Golubac⁶. Nu pot fi approximate nici timpul de desfășurare și nici durata campaniei. Din studiul comparat al campaniilor militare din zona dunăreană reiese faptul că numărul participanților nu depășește, de regulă, câteva mii de oameni. S-ar părea că motivul campaniei din anul 1405 l-a constituit un nou atac al beilor otomani la nordul Dunării, dar la fel de posibilă pare și o imixtiune otomană în Serbia, care recent încheiase un tratat de alianță cu Ungaria, tratat în virtutea căruia regele acesteia era obligat să-i acorde ajutor în caz de primejdie. Cel mai apropiat comandant militar, comitele de Timiș, intervine cu trupele sale. Realitatea unor lupte între bănățenii conduși de către Scolari și otomani este atestată în cuprinsul unei diplome regale din 2 iunie 1407⁷.

În cursul anului 1406 se semnează un alt act de alianță între Țara Românească și Ungaria, după cel de la Brașov din anul 1395. El a fost urmat la scurt timp de reînnoirea tratatului ungaro-sîrb din 1404 și de un altul dintre Mircea cel Bătrîn și Ștefan Lazarević, despotul Serbiei. Primul tratat se semnează la începutul lunii noiembrie 1406, la Severin, unde cei doi suverani se întâlnesc prin mijlocirea diplomatică a aceluiași comite de Timiș. Prin abilitatea și tactul său diplomatic, Scolari reușește să tempereze vechile pretenții regale. Mircea cel Bătrîn propune constituirea unei alianțe dunărene (română, maghiară și sîrbă) pentru îndepărtarea otomanilor de pe Dunăre. Cele trei tratate încheiate acum confirmă planurile domnului muntean și dovedesc rolul său de arbitru al situației politice din Balcani.

Anii 1407 și 1408 sînt lipsiți de confruntări militare în Banat, întrucît armatele regale luptă împotriva otomanilor în Bosnia. Reîntors la Timișoara, Filippo Scolari își concentrează trupele și coboară, în cursul lunilor ianuarie-februarie 1409, pe Dunăre și apoi în Serbia⁸. Cauza noilor conflicte este dată de nemulțumirea lui Vuk Lazarević, fratele despotului sîrb, față de clauzele tratatului de alianță cu Ungaria. În fruntea unor trupe otomane el încearcă să-și înlăture fraatele. Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei, îl trimite pe comitele de Timiș în ajutorul despotului. Luptele de aici se prelungesc pînă spre mijlocul lunii februarie, cînd Vuk și aliații săi otomani sînt constrinși să se retragă. Dintre bănățenii participanți la evenimente s-au remarcat Ștefan, fiul lui Petru de Remetea, Martin fiul lui Ioan de Apache, Andrei fiul lui Nicolae de Orozapati, Ioan fiul lui Ladislau de Sama⁹.

Nu sînt cunoscute acțiuni otomane asupra Banatului pentru perioada anilor 1410—1414, dar apar controverse în legătură cu două incursiuni din cea de-a doua parte a acestui deceniu. Prima dintre ele este amintită de diverși autori la trei date — 1415, 1416 și 1418¹⁰. În ceea ce ne privește considerăm că acțiunea otomană s-a desfășurat în vara anului 1415 în următoarele condiții politico-militare: comitele de Timiș și trupele sale se aflau deparat de zonă, ca urmare a luptelor din Bosnia, spre deosebire de anul 1416 cînd Scolari este atestat lună de lună la Timișoara, tocmai datorită unei mari posibilități de invazie a trupelor otomane, ca urmare a succesului militar otoman din 1415 din Bosnia.

Perioada în care s-a desfășurat incursiunea apreciem că trebuie căutată în intervalul lunilor august — septembrie 1415, iar direcția de înaintare a achingiilor, de la sud-vest spre nord-estul Banatului. Trecerea Dunării s-a făcut în preajma confluenței sale cu Tisa, după care trupele de achingii urcă cursurile inferioare ale Timișului și Begăi pînă aproape de Timișoara. Cel de-al doilea aspect neclar se referă la numele celui vicecomite de Timiș care i-a întâmpinat și învins pe turcii otomani. Pînă acum a existat o unanimitate de opinii în a-l desemna pe Nicolae fiul lui Petru de Macedonia în persoana acestui celebru vicecomite. Din păcate, nici o atestare documentară nu vine în sprijinul acestei păreri. Adevăratul vicecomite s-a numit Petru fiul lui Nicolae de Derechke, care este atestat documentar de cel puțin 5—7 ori în acești ani în calitate de vicecomite de Timiș. Cea de-a treia problemă se referă la locul luptei și opinăm că el trebuie căutat la sud-vest de Timișoara, pe valea mijlocie a amintitelor riuri, fără însă a putea preciza localitatea. În sfîrșit, un ultim aspect îl reprezintă modul în care acest vicecomite a reușit să-și ferească oamenii de jertfe inutile. Întrucît confruntarea militară rămăsese nedecisă, vicecomitele l-a provocat la duel pe comandantul trupelor otomane. Obiceiurile cavaleresti, la modă în vremea sa, erau acceptate și de către turci. În timpul luptei în doi, beul otoman încearcă să-l ucidă prin viclenie, dar vicecomitele îi dejoacă intențiile și reușește să-l doboare. Trupele otomane sînt puse pe fugă și prada este recuperată.

În lipsa comitelui, același vicecomite reușește, în cursul următorilor ani, să respingă încă o asemenea incursiune¹¹. Achingii ajung pînă în preajma Mureșului, spre nord-vest de Timișoara. Riposta bănățenilor îmbracă acum forma atacului de noapte. Cu strigătele de luptă folosite drept parolă de recunoaștere în timpul nopții — Dumnezeu și Sfîntul Mihail — ei atacă la miezul nopții tabăra dușmană. Surprinși, otomanii sînt pradă ușoară. Această acțiune parcă prefigurează celebrul atac de noapte al lui Vlad Țepeș din vara anului 1462, dar nu este singulară în istoria conflictelor militare antiotomane din Banat, întrucît am întîlnit-o deja folosită cu cîțiva ani înainte de 1400. Ea reprezintă, în fapt, o acumulare a unei bogate experiențe de luptă a poporului, pe care acesta o aplică în momentele dificile create de aceste incursiuni.

Tradiția populară, reluată mai apoi și de istorici, consemnează faptul că pe cîmpul acestei lupte s-a ridicat mai tîrziu o capelă și în jurul acesteia s-a înfiripat un sat, numit Sfîntul Mihail (Sînmihai). Identificările propuse au fost fie actualul Sînmihai de lîngă Timișoara, fie Sînnicolaul Mare. În realitate este vorba despre așezarea feudală Sînmihai, așezată la nord de Sînnicolaul Mare, într-un cot al Mureșului și atestată la cîțiva ani după această luptă.

Moartea lui Mircea cel Bătrîn, survenită în ianuarie 1418, în contextul politicii ofensive a sultanului Baiazid al II-lea (1413—1421) contribuie decisiv la ruperea echilibrului militar al zonei dunărene. În cursul anilor 1419 și 1420 pe Dunăre se desfășoară lupte violente în care sînt sigur angrenate atît forțele muntene, cit și cele regale. Controversele legate de desfășurarea și cronologia acestor campanii au fost reluate mai nou de cîțiva autori¹².

Trupele regale, în rîndul cărora luptă și mulți bănățeni, participă la luptele din anul 1419 în două etape: în august și respectiv septembrie—octombrie. În iunie Filippo Scolari coboară cu trupele sale spre Orșova, în încercarea de a-l sprijini pe Mihail I, noul domn muntean (1418—1420) care se confrunta cu forțe otomane superioare. Cel mai probabil, în prima jumătate a lunii august au loc și primele ciocniri între Scolari și beii dunăreni pătrunși în zona Severinului¹³. Turachan, beul de Vidin, se retrage la început din fața trupelor munteano-bănățene, dar se întoarce și reușește să obțină o victorie care nu schimbă datele problemei, întrucît Severinul rămîne în stăpînirea Țării Românești. În octombrie 1419 noi trupe

otomane sînt trimise în aceeași zonă severineană, sub comanda marelui vizir, cu intenția de a ține pe loc trupele regale. Concomitent, sultanul se îndreaptă în fruntea trupelor regulate spre Dobrogea, unde reușește să cucerească cetățile de pe Dunăre. Pînă la urmă, Mihail I este obligat să încheie un tratat de pace. Comitele de Timiș își continuă operațiunile militare pînă spre sfîrșitul lunii octombrie cînd dușmanii se retrag, iar Severinul rămîne în mîna sa.

În legătură cu luptele de lingă Severin din toamna acestui an s-au emis mai multe ipoteze. Una dintre acestea sugera că prezența lui Sigismund de Luxemburg în zonă ar fi însemnat o trecere a fluviului și o victorie într-o zonă cuprinsă între Niș și Nicopole¹⁴. Analiza itinerariului regal arată că la data citată — 4 octombrie — regele se afla departe de sudul Banatului și nu putea întreprinde o asemenea acțiune. Sosirea regelui în zonă se petrece ceva mai tîrziu, către sfîrșitul lunii octombrie și regele va rămîne aici pînă la începutul lunii noiembrie, după ce încredințează comitelui de Timiș refacerea cetății Severin. Dintre bănătenii participanți la campanie, documentele îi amintesc pe un Bogdan, fiul lui Nicolae din districtul românesc al Comitatului, care primește stăpînirea mai multor sate din zonă, pentru bravura sa militară¹⁵.

Plecarea regelui coincide cu începerea lucrărilor de reconstrucție a cetății Gureni (Gewrin / Görény). Asupra locului amplasării acesteia există opinii diverse, unii dintre autori plasînd-o cînd între Orșova și Mehadia, cînd între Orșova și Severin, cînd în zona limitrofă Porțile de Fier¹⁶. Bazîndu-ne pe necesitatea unei puternice centuri de fortificații în această zonă și nu în afara ei opinăm pentru plasarea cetății între Orșova și Severin, pe malul stîng al fluviului.

La începutul anului 1420, Mihail I reușește, printr-o campanie fulgerătoare, să scape de obligațiile tributului, dar provoacă o campanie sultanală de răspuns. Domnul muntean este obligat să se retragă în părțile vestice ale Țării Românești, unde așteaptă ajutoare regale. Comitele Scolari fiind plecat în Boemia — unde izbucniseră primele războaie husite —, comanda zonei bănățene îi revine lui Sigismund Losonczi, castelan de Jdioara, Mehadia, Orșova și Severin. Luptele dintre trupele bănățene, sosite în ajutorul lui Mihail I, și trupele otomane se desfășoară în lunile august și, parțial, septembrie. După o altă campanie fulgerătoare în Dobrogea, unde cei doi aliați obțin succesul, o ambuscadă la întoarcere înseamnă sfîrșitul celor doi conducători.

Prin urmare, drumul achingiilor spre pustiirea Banatului este deschis și, în septembrie, otomanii ajung pînă la Caransebeș, prădînd spații întinse spre vest și nord de acesta. Cu acest prilej este amintită și o altă victorie a vicecomitelui de Timiș, undeva în zona Lugoșului¹⁷: Informația poate fi veridică doar dacă avem în vedere înfrîngerea vreuneia dintre acele cele prădalnice, dar nu a întregului corp expediționar otoman. De la Caransebeș otomanii urmează cursul riului Bistra și intră în Transilvania prin Poarta de Fier. La Hațeg sînt întîmpinați de voievodul Nicolae Csáki pe 24 septembrie. Victoria aparține din nou turcilor care devastează în zilele următoare Hunedoara, Deva, Orăștie, retrăgîndu-se încărcăți de prăzi.

Abia în anul 1423 se reia seria luptelor antiotomane la care participă și bănătenii, în frunte cu comitele de Timiș, revenit din Cehia. Luptele dintre Dan al II-lea „cel Viteaz” și Radu „Praznaglava” pentru tronul muntean atrag repetate intervenții ale beilor dunăreni, cu sprijinul cărora Radu încearcă să-și cîștige, apoi să-și recîștige domnia. În primele zile ale anului 1423 Filippo Scolari este deja pe teritoriul muntean, alături de Dan al II-lea, dar prima luptă soldată cu victoria celor doi aliați este susținută abia pe 26 februarie¹⁸. Lupta s-a desfășurat undeva în sudul Olteniei și trupele românești s-au remarcat prin energicele manevre de pe cîmpul de bătălie. În continuare ei curăță Muntenia de otomani

și de trupele credincioase lui Praznaglava. Ultimele încețări se desfășoară pe malul Dunării și se soldează cu cucerirea cetăților Turnu, Giurgiu și Silistra¹⁹.

În prima jumătate a anului 1424 Dan al II-lea este din nou fugăr întrucit Radu reia scaunul domnesc cu ajutorul acelorai bei otomani. El se refugiază în vestul Olteniei unde așteaptă ajutoarele comitelui de Timiș. În toamnă, aceste trupe, concentrate încă din august în sud-estul Banatului, intră în Oltenia și, împreună cu cele ale lui Dan al II-lea, încep operațiunile militare. Luptele se desfășoară în cursul lunii septembrie, la început în Oltenia, apoi și în Muntenia, avînd succesul scontat de cei doi aliați. Ultima fază se desfășoară și anul acesta din nou pe malul Dunării, punctul lor final constituindu-l asedierea și cucerirea cetății sud-dunărene Vidin²⁰.

Reîntors în Banat, Filippo Scolari rămîne mai multă vreme în sudul zonei, mai precis la Severin, unde începe acum amplele lucrări de restaurare și întărire a cetății. S-a estimat că aceste lucrări au fost cele mai importante de la întemeierea cetății²¹; alături de acelea întreprinse de Iancu de Hunedoara; ele i-au permis cetății Severin să reziste încă un secol asaltului otoman. Tot acum sînt refăcute și fortificațiile de pe insula Saan (Ada-Kaleh) și Orșova. Pînă în primăvara următoare, numeroase contingente bănățene asigură atît paza zonei, cît și activitatea de reconstrucție a Severinului.

O problemă insuficient clarificată o constituie acele repetate treceri ale lui Dan al II-lea în „Transilvania“. Opinăm că cel puțin pentru o parte a acestor refugii în „Transilvania“, termenul folosit de documente este neclar sau greșit deoarece, din voievodatul Transilvaniei, lui Dan al II-lea nu i-a venit nici un ajutor notabil. Singurul ajutor notabil l-a primit din partea comitelui de Timiș și a trupelor sale. Ba mai mult, Dan al II-lea își recruta o parte a trupelor sale tot din Banat, de pe teritoriul districtelor românești. Cele mai multe dintre retragerile lui Dan al II-lea s-au făcut spre Oltenia, văzută de el ca un bastion, iar după pierderea acesteia sau după imposibilitatea apărării ei, voievodul muntean a trecut munții în Banat. Raporturile militare sîrîne dintre voievodul muntean și comitele de Timiș, prin intermediul sprijinului uman și material oferit și primit de atîtea ori, ne determină să precizăm că retragerile — sau cele mai multe dintre acestea — s-au făcut spre vest (Banat) și nu spre nord (Transilvania).

În cursul anului 1425 trupele bănățene intervin din nou în sprijinul voievodului muntean, de data aceasta printr-o acțiune conjugată cu cele transilvane. Voievodul Transilvaniei, Nicolae Csăki, intervine din nord, iar Scolari și bănățenii săi prin vest. Desfășurate în intervalul septembrie — începutul lunii octombrie, operațiunile militare sînt din nou încununate de succes. După o joncțiune a celor două armate în zona colinară munteană urmează o fugărire a inamicului în cîmpie și chiar pe malurile Dunării. Planul lui Sigismund de Luxemburg era mult mai ambițios, așa încît, în afara ajutorării lui Dan al II-lea pentru reocuparea tronului, trupele regale trebuiau să creeze un cap de pod la sudul Dunării. Acest cap de pod urma să constituie un stat bulgar liber de otomani și capabil să-i oprească pe aceștia din încercările lor de a controla linia fluviului. Deja de ani de zile, Frujin, fiul fostului țar bulgar Sracimid de Vidin, este adăpostit în Banat, unde primise diverse posesiuni, tocmai în așteptarea unui asemenea moment. Iată că acum se consideră că acest moment a sosit. După consistentele victorii din Țara Românească, trupele regale trec Dunărea și încearcă să reînființeze vechiul țarat bulgar de la Vidin. Lupte violente se desfășoară la Vidin și Rahova, dar izvoarele nu amintesc despre vreo finalitate a lor²², ceea ce ne face să bănuim că nu au reușit să cucerească o zonă geografică prea întinsă. Această acțiune externă, rod al unei cancelarii și a unor militari străluciți, nu beneficiază însă de sprijinul popoului bulgar, crunt înșelat în așteptările sale din cursul anului 1403. Fără acest

sprijin trupele regale sînt silite să se retragă, la sosirea iernii, fără a reuși să-l instaleze pe Frujin la Vidin.

Cheia succeselor înregistrate de trupele bănățene și ardelenе a constituit-o componența trupei, alcătuită din mica nobilime, cnezi și țărănime. Acești oșteni, recrutați din rîndul claselor și păturilor sociale direct interesate în susținerea efortului militar antiotoman, comandate de generali străluciți ca Filippo Scolari și viteazul Dan al II-lea, își apără pămîntul strămoșesc. În cursul acestui an 1425 sînt semnalate, pentru prima dată în istoria Țării Românești, trupe de mercenari în armata lui Dan al II-lea²³, ele aducînd ca elemente noi: armamentul, tactica militară și disciplina riguroasă, completînd necesitățile în oameni ale frontului antiotoman într-un moment în care se impunea deja profesionalizarea contingentelor creștine spre a rezista mult mai bine organizatei armate otomane.

Pentru sfîrșitul anului 1425 există o mențiune despre acțiuni militare ale comitelui de Timiș²⁴. La sfîrșitul lunii octombrie Filippo Scolari luptă în fruntea trupelor sale în Serbia invadată de otomani. Nu se cunosc nici data de început și nici cea de sfîrșit a acestei campanii, dar din context se poate deduce că a fost vorba doar despre respingerea unor trupe de achingii intrate aici după pradă.

Abia la mijlocul anului următor, 1426, turcii otomani își reiau atacurile asupra Țării Românești. Cu aproximativ 25 000 oameni, comitele de Timiș intră din nou în Țara Românească. La Severin face joncțiunea cu trupele muntene și campania se desfășoară apoi relativ ușor, victoria decisivă împotriva lui Radu Praznaglava fiind obținută pe la mijlocul lunii iulie.

Cu prilejul lucrărilor dietei anuale a regatului, care se desfășoară în luna septembrie la Lipova, se semnează și tratatul de alianță dintre Dan al II-lea și Sigismund de Luxemburg²⁵. O solie munteană, sub conducerea marelui logofăt, este prezentă la Lipova unde solicită regelui Sigismund — în baza tratatului acum încheiat — o gardă personală pentru voievod, numărînd 600 de oameni. În urma intervenției lui Scolari, regele urcă numărul membrilor la o mie, dintre care 100 călăreți și 900 pedestrași, cu o plată zilnică de 1 perper românesc pentru un călăreț sau pentru trei pedestrași. Acest sprijin, acordat în urma intervenției comitelui de Timiș, vorbește grăitor despre natura legăturilor dintre acesta și voievodul muntean.

La sfîrșitul lunii septembrie 1426 comitele de Timiș pleacă într-o nouă campanie în Țara Românească și apoi o continuă în sudul Dunării. Încearcă și în acest an să refacă acel stat bulgar tampon între otomani și creștini, care nu i-a reușit în anul trecut. Trupele sale coboară de la Lipova, prin Lugoj—Caransebeș—Orșova—Turnu Severin—Oltenia și sudul Dunării. Acest drum a suscitat numeroase comentarii²⁶ intrucît izvoarele vorbesc cînd despre lupte în Serbia, cînd în Bulgaria. Din scopurile inițiale ale campaniei se observă că țelul final era cucerirea cetății și ținutului Vidinului. La acțiune participă și un mic grup cruciat portughez sub comanda principelui moștenitor, don Pedro²⁷, precum și armata munteană condusă de către Dan al II-lea.

Luptele sînt îndirjite intrucît în zonă își au cuibul mai multe mii de achingii, dar victoria aparține trupelor creștine aliate. S-a propus chiar acreditarea ideii de a se desfășura două lupte sub Vidin²⁸, în prima victoria revenind aliaților, iar a doua încheindu-se nedecisă. În nici un caz în asemenea condiții nu putea fi instalat acel cneaz bulgar amintit de o cronică contemporană²⁹, după cum nici numărul morților nu putea depăși cifra celor amintiți: 10 000³⁰. În luna octombrie, operațiunile militare sînt încheiate, iar participanții întorși la vatră. Este, în fapt, ultima campanie condusă de către Filippo Scolari care — grav bolnav — moare la Lipova pe 27 decembrie 1426.

O dată cu el se încheie o epocă, întrucît acest florentin venit în Banat și adoptat de localnici sub numele de Pippo Spano, bun cunoscător al limbii române, a reușit să-l completeze și apoi să-l suplinească pe Mircea cel Bătrîn. A adus cu sine ideea manevrelor, tipică pentru armatele renașterii italiene. A reușit să atragă în jurul său oameni capabili, ridicăți din marea masă a celor mici. Comandant militar strălucit, administrator corect și competent, Scolari s-a remarcat totodată drept unul dintre marii mecenăși renașcentiști ai epocii sale, fiind considerat drept primul care a dus acest curent artistic în afara Alpilor italieni; una dintre aceste direcții a fost tocmai Banatul. Iancu de Hunedoara i-a fost scutier la Timișoara în ultimii săi ani de viață, fiind profund impresionat de figura acestuia.

II. PRELUDIUL MARILOR CONFRUNTĂRI (ANII 1427—1438)

Moartea lui Filippo Scolari, la numai opt ani după Mircea cel Bătrîn, lasă un mare gol în conducerea luptei antiotomane dunărene. Dan al II-lea nu mai are nici un general capabil cu care să împartă greaua povară a luptelor, iar în anul 1431 dispare și el. Pînă la apariția lui Iancu de Hunedoara, nici un alt comandant militar nu va reuși să se afirme pe acest front, urmările fiind din plin resimțite de către popor. Sînt anii în care politica militară ofensivă practică pînă acum de Sigismund de Luxemburg se va dovedi falimentară și el va fi obligat să treacă la o politică militară de strictă defensivă pe Dunăre.

În cursul anului 1427, cu ajutoare regale, Dan al II-lea va reuși să respingă o nouă încercare a lui Radu Praznaglava de a ocupa tronul muntean. Sigismund de Luxemburg se află din primăvară pînă vara tîrziu în Țara Românească, dorind o clarificare a situației militare, după aceea întorcîndu-se în Banat. Noi complicații militare și politice îl așteaptă pe regele-împărat, întrucît moare despotul sîrb Ștefan Lazarević. Potrivit tratatului încheiat între Ungaria și Serbia, la moartea despotului sîrb cetățile sîrbești dunărene urmau să revină lui Sigismund de Luxemburg. În septembrie 1427 trupe regale încep ocuparea acestor cetăți. Belgradul primește o nouă garnizoană, în schimb Golubac-ul este ocupat — prin cumpărare de la comandantul cetății — de către otomani.

Pentru a contrabalansa influența militară otomană pe Dunăre, regele începe construcția cetății Pescari (Sf. Ladislau) pe malul stîng al fluviului, vizavi de Golubac. Lucrează la ea meșteri italieni și românii bănățeni, iar pe ziduri își fac apariția tunurile³¹. Tot bănățenii sînt cei ce asiguraseră, încă din primăvară, paza Dunării.

În toamna lui 1427 trupe regale asediază cetatea Golubac, în rîndurile lor fiind prezenți mulți bănățeni. Astfel, la 26 noiembrie, Luca fiul lui Dan de Duboz este prezent în rîndurile trupelor ce asediază cetatea³². Neputînd-o cucerii, regele își amină planurile pentru anul următor.

După pregătiri intense, Sigismund de Luxemburg trece din nou Dunărea în anul 1428, cu o armată estimată la 25—30 000 oameni, între care 6 000 munteni sub comanda lui Dan al II-lea și un contingent polonez și un altul italian. Trecerea fluviului se petrece în cursul lunii aprilie, iar asediul cetății Golubac începe abia în ziua de 27 aprilie. Blocada navală este asigurată de flota dunăreană, care reușe să distrugă vasele otomane urcate pe Morava și pe Dunăre. Se remarcă în aceste acțiuni navale noul comite de Timiș, Ștefan Rozgony. Asediul cetății se prelungește peste măsură de mult, fapt ce-i permite sultanului Murad al II-lea să trimită trupe în ajutorul acesteia. În intervalul 25 mai—3 iunie 1428 se desfășoară în jurul cetății o serie de lupte în cadrul cărora inițiativa și victoria aparțin otomanilor. Abia pe 3 iunie regele Sigismund ordonă imbarcarea pe nave și întoarcerea la nordul fluviului. În acest moment trupele regale sînt atacate de

forțe dușmane proaspete și doar datorită spiritului de sacrificiu al trupelor bănățene și contingentului polon — care luptă pînă la ultimul om — regele reușește să se îmbarce. Printre bănățenii ale căror nume s-au păstrat în documente: Roman fiul lui Costea și Mihail fiul lui Fărcaș de Măciș, urmașii lor primind răsplata vitejei³³. Dintre cei scăpați cu viață din încelestare sînt răsplătiți Lado Nicolae și Iacob de Bizerea³⁴.

Sigismund de Luxemburg rămîne în continuare în Banat, atît în cursul anului 1428, cît și în cursul celui următor, 1429, ocupat fiind cu acțiuni ce vizează întărirea defensivei dunărene prin atragerea populației românești la acest efort militar. În acest context trebuie văzută și prezența regelui la lucrările congregațiilor districtelor românești ale Ilidiei, Mehadiiei și Caransebeșului³⁵.

Noul despot sîrb, Gheorghe Branković, reușește să mijlocească semnarea unui tratat de pace pe trei ani între Ungaria și Imperiul Otoman. Semnarea tratatului are loc în primele luni ale anului 1429. Deși formal sînt cuprinse în prevederile tratatului, Serbia și Țara Românească rămîn pradă sultanului, obligate la plata unui tribut și la participare militară la acțiunile otomane.

Singura măsură pe plan militar de care a fost capabil Sigismund de Luxemburg, în afara mării atribuițiilor districtelor românești, a fost aducerea cavalerilor teutoni în Banatul Severinului³⁶. Întrucît prezența lor a fost pasageră și nu a avut nici o importanță în contextul luptelor dunărene, nu vom insista asupra acestui fapt. Dorim însă să relevăm participarea românilor bănățeni la apărarea vadurilor Dunării³⁷. Potrivit unui document din februarie 1430, în cetățile dunărene și în perimetrul Mehadia—Almăj—Ilidia existau 1 333 oșteni, 144 pușcași, 643 cnezi și 1 616 țărani liberi — toți cu obligații militare, primele două categorii în cetăți și restul ca sprijin acordat cavalerilor teutoni. Defalcăt pe cele trei districte amintite, situația se prezintă astfel: în districtul Mehadia existau 224 cnezi și 1 112 țărani liberi; în districtul Almăj existau 293 cnezi și 504 țărani liberi, iar în districtul Ilidia erau 126 de cnezi și un număr neprecizat de țărani liberi. Acestea erau efectivele militare a doar trei districte românești bănățene. Lor trebuie să li se adauge contingentele nobilimii și demnitarilor locali. În total, numărul oștenilor bănățeni se ridica la aproximativ 10 000 luptători. Chiar dacă ei nu au fost întotdeauna integral concentrați — din cauze obiective și subiective — cifrele dau o imagine veridică a potențialului militar al Banatului în primul sfert al secolului XV.

În cursul anilor 1430 și 1431 nu sînt semnalate incursiuni otomane asupra zonei și nici acțiuni ale trupelor regale. Sistemul de pază fluvială este eficient, după cum mărturisesc două documente contemporane³⁸. Astfel, la 13 ianuarie 1431, comitele de Cuvin ordonă adunarea trupelor comitatului spre a preveni trecerea turcilor peste Dunărea înghețată, iar în ianuarie-februarie 1432, știri alarmante despre intențiile turcilor circulă pe aceeași linie dunăreană, trupele locale deplasîndu-se spre Belgradul atacat.

Atacul otoman asupra Banatului se produce abia în luna mai, atunci cînd trupele sultanului intră mai întîi în Țara Românească și unde noul domn, Alexandru Aldea, este nevoit să plătească tribut. În zilele următoare el îi scrie comitelui de Timiș, Ștefan Rozgony, despre intențiile turcilor de a trece în Transilvania³⁹. Din tonul scrisorii rezultă faptul că raporturile de bună vecinătate dintre domnul muntean și comitele timișan sînt mult mai vechi, avînd drept scop semnalarea reciprocă a diferitelor primejdii.

În aceeași lună mai, trupele otomane ajung și sub zidurile cetății Severin, pe care o asediază, o cuceresc și măcelăresc garnizoana alcătuită din cavalerii teutoni și ajutoarele lor. După neutralizarea sistemului local de apărare sudică, turcii urcă pe culoarul Cerna—Timiș spre Caransebeș, dar și spre vest, pe linia Dunării și spre Almăj. Distrugerile provocate ținutului sînt deosebit de mari, fapt

ce provoacă apelul lui Frank Tallovec, comitele Cenadului, Cuvinului și Carașului și căpitan al Belgradului, din ziua de 5 august, pentru repararea cetății Pescari, devastată de otomani.

Speriat de amploarea deosebită a acestor acțiuni, Sigismund de Luxemburg solicită și obține de la dietă reintroducerea sistemului militar obligatoriu. La începutul anului 1433 este votată propunerea regală, care este definitivată până în anul 1435. Potrivit prevederilor acestui regulament militar, serviciul era obligatoriu atât pentru nobilime, cât și pentru țărănime. Un pedestraș se recruta de la 33 de familii iobăgești, iar un călăreț de la 36 de familii de iobagi. Fiind așezate în regiunea de graniță, comitatele bănățene erau obligate să dea un călăreț la 25 familii⁴⁰. Întreg regatul este împărțit în șapte regiuni militare, Banatul fiind una dintre acestea. Pentru apărare erau afectate banderiuil regal cu 1000 călăreți, banderiuil episcopului de Cenad, banderiuil comitatului Timiș, al comitatului Csongrad, banderiuil românilor și banderiuil cumanilor, fiecare dintre acestea avind câte 200 călăreți. Banderiile comitatelor Cenad și Zarand aveau fiecare câte 300 călăreți, în timp ce banderiile comitatelor Caraș, Cuvin, Torontal și Arad erau ceva mai mici, de câte 100 călăreți fiecare. Lor li se adaugă trupele despotului sîrb — ca vasal pentru posesiunile bănățene pe care le stăpînea — și trupele nobilimii bănățene. Totalul acestor trupe se ridică la 5000 călăreți și un număr de pedestrași neprecizat în regulament.

În cursul anului 1433 otomanii atacă, prin Țara Românească, voievodatul Transilvaniei, dar sînt învinși în Țara Bârsei. Alte trupe otomane de pe linia Dunării atacă tot acum Banatul. La rîndul lor, bănățenii atacă cetatea Golubac, într-un interval de timp aproximativ de către cronicarul otoman Aşik-paşa-Zade ca fiind cuprins între august 1433—august 1434⁴¹. Surpriza acțiunii bănățene, element important în obținerea victoriei, nu s-a putut realiza, iar în ajutorul asediaților vine Sinan, sangeacheiul de Vidin, care despresoară cetatea, alungîndu-i pe bănățeni peste Dunăre.

Încercarea lui Vlad Dracul — din primăvara anului 1434 — de a ocupa tronul muntean nu reușește, iar turcii, chemați în ajutor de către Basarab al II-lea, intră în septembrie în Banat și Transilvania⁴². Luptele încep la Severin, unde este din nou măcelărită garnizoana și continuă apoi spre Caransebeș. De aici trupele de achingii se îndreaptă, prin Poarta de Fier a Transilvaniei, spre Hațeg, unde pradă, întorcîndu-se cu bogății.

Masive concentrări de forțe armate în ambele tabere sînt semnalate și în primăvara anului 1435, dar nu se ajunge la ciocniri. În iulie, regele îi obligă pe locuitorii Cuvinului să-și apere singuri zidurile cetății, în schimbul acordării unui monopol comercial⁴³. În septembrie comitele de Cuvin obligă nobilimea de arme să-și achite obligațiile militare anuale prin prezentarea la repararea fortificațiilor din sudul Banatului⁴⁴.

Pentru suma de 1000 florini aur pe care cei doi frați de Hunedoara — Ioan și Iancu — i-o împumutaseră, regele le zălogește orașul și districtul românesc Comiat cu toate veniturile sale⁴⁵. Este o primă atestare a prezenței Huniazilor în Banat, în condiții certe, deși mărturii despre acțiuni anterioare ale acestora existaseră și înainte.

Una dintre cele mai controversate incursiuni otomane asupra Banatului, desfășurată cu cîțiva ani înaintea mării campanii sultanale din 1438, a fost cea condusă de către celebrul bei otoman Evrenosbeioğlu Ali-bei. Datele propuse de către cronicarii otomani sînt anii Hegirei 838⁴⁶, 839⁴⁷ și 841⁴⁸, respectiv anii erei creștine 1434/1435, 1435/1436 și 1436/1437. Dintre toate descrierile campaniei, care de altfel seamănă mult una cu alta, cea mai interesantă și completă pare a fi cea lăsată de Mehmed Nesrî. În rezumat, desfășurarea acțiunii s-ar fi petrecut cam așa: Ali

bei intră prin sudul Banatului și înaintează rapid spre Timișoara, devastând totul în calea sa. Jaful a durat mai bine de o lună (40 de zile apreciază aceleași cronici otomane) fără ca turcii să fi întâmpinat o cît de mică rezistență. Întorși la casele lor fără pierderi, achingii dunăreni solicită sultanului Murad al II-lea, prin glasul conducătorului lor Evrenosbeioğlu Ali bei, să întreprindă o altă campanie asupra Transilvaniei.

Izvoarele europene indică drept an al acțiunii 1436, dar o plasează diferit: cînd primăvara, cînd toamna. Istoricul Milleker susține că incursiunea s-ar fi desfășurat primăvara, în aprilie, dată la care regele este prezent și el în Banat⁴⁹. O cronică sâsească contemporană susține că voievodul (Transilvaniei) a purtat lupte cu Ali bei în 1436⁵⁰, în timp ce restul izvoarelor sînt lapidare menționînd doar anul și direcția acțiunii⁵¹.

Considerăm că această incursiune s-a desfășurat în anul 1436, bazîndu-ne pe izvoarele otomane citate care menționează anul 840 al Hegirei, adică perioada cuprinsă între 16 iulie 1436 și 4 iulie 1437, coroborîndu-le cu informațiile ce vorbesc despre lupte în toamna aceluiași an 1436 în Muntenia și Transilvania. Incursiunea citată nu putea avea loc înainte de Singeorge (23 aprilie), data obișnuită pentru începerea oricărei acțiuni militare otomane în Europa. În acest sens nici prezența regelui în Banat nu se leagă de urmările incursiunii, ci de dorința de a preîntîmpina o asemenea faptă. Mai exact însă Sigismund de Luxemburg dorea trupe proaspete pentru cruciadele sale antihusite. Ca termen mai exact de desfășurare a incursiunii considerăm posibil intervalul lunilor august—septembrie, timp în care locuitorii își strîng roadele cîmpului în vreme ce otomanii vin la „seceriș”. După cum apreciază înșiși cronicarii otomani, „secerișul” reprezintă prada luată din ținuturile românești nord-dunărene. Avînd ca scop jaful, este normal ca turcii otomani să aleagă perioadă optimă acestui scop.

Sultanul Murad al II-lea solicită, în anul 1437, despotului sîrb cedarea cetății Smederevo (Semendria). La refuzul despotului, Murad intră cu întreaga sa armată în Serbia. Apelul de ajutor al sîrbilor către regele Sigismund aduce trupe proaspete în garnizoana Belgradului. Ceva mai tîrziu, voievodul Transilvaniei, Pancrațiu de Sz. Miklós intră în Serbia, în fruntea armatei voievodale, a trupelor bănățene și a unor contingente ceho-morave.

Itinerarul acestor trupe trece prin Banat, urmat de traversarea Dunării pe la Pojejena, la mijlodul lunii iunie. După o luptă navală în timpul căreia otomanii sînt învinși la Stoloc, creștinii atacă Golubacul, deplasîndu-se apoi pe valea Moravei în amonte pînă la Kruševac. Luptele se desfășoară în intervalul 18—27 iunie; în ultima zi cele două armate se întîlnesc sub zidurile cetății Smederevo, semn că ardelenii erau în retragere spre propriul teritoriu. Victoria aparține trupelor regale care se și grăbesc să o anunțe lui Sigismund de Luxemburg.

În legătură cu această luptă, diverși istorici opinează că este prima campanie în care Iancu de Hunedoara joacă un rol important atît prin prezența sa la comanda unei părți a trupelor, cît și prin intervenția sa oportună care determină obținerea victoriei⁵². Rolul său transpare mai puțin vizibil din documentele referitoare la aceste evenimente, dar este reliefat indirect, din cuprinsul documentului regal emis la 21 septembrie 1437⁵³. Neputîndu-le restitui suma de 1 000 florini aur împrumutată în urmă cu doi ani, Sigismund de Luxemburg le zălogește și în continuare același district Comiat. În plus, cei doi frați de Hunedoara primesc drept soldă 1 200 florini aur pentru cele „50 de lăncii” pe care i le pun la dispoziție regelui ca ajutor în garnizoana cetății Severin. Dacă acceptăm faptul — verificat în sine — că o asemenea „lance” avea în medie cca 10 luptători, atunci ajungem la un total de cca 500 luptători, efective importante dacă ținem seama că au fost recrutate, instruite și plătite doar de către o singură familie de nobili, cei de Hunedoara.

Acțiunile militare întreprinse de către turcii otomani la Dunăre au vizat pînă acum doar jaful și măcinarea forțelor creștine în cursul unor lupte mărunte. Nu s-a pus nici un moment problema vreunei cuceriri definitive sau parțiale pentru nici o țară nord-dunăreană. Iată însă că sultanul depășește aceste obiective prin campania sa planificată pentru anul 1438. El urmărește să lovească regatul Ungariei printr-o campanie în centrul acestuia.

Pregătirile otomane au în vedere tocmai o asemenea lovitură. În fruntea spahiilor, ienicerilor, azapilor, achingiilor și a altor formațiuni militare neregulate, Murad al II-lea străbate Bulgaria, trece Dunărea pe la Vidin, pustiește Severinul, Caransebeșul, Hașegul și Hunedoara, urcă pe Mureșul mijlociu pînă la Orăștie și Sebeș, după care coboară spre Sibiu, Sighișoara și Brașov.

Descrisă în numeroase lucrări⁵⁴, această campanie nu ne interesează aici și acum decît pentru partea desfășurată pe teritoriul Banatului. În contrast cu tonul general al izvoarelor care vorbesc despre avansarea sultanului pe culoarul Cerna—Timiș, o opinie vede traversarea Dunării pe la Smederevo⁵⁵, iar o alta consideră că trupe de spahii se îndreaptă spre Timișoara și, de aici, spre centrul Ungariei⁵⁶. Nici una și nici cealaltă dintre aceste două surse nu pot fi acceptate decît cel mult parțial. Se poate eventual accepta ideea ca unii bei să fi traversat fluviul mult mai la vest de Vidin (în speță Semendria) sau ca o parte a trupelor otomane să fi prădat și în partea nord-vestică a Banatului. Însă scopul declarat al campaniei sultanale nefiind Ungaria, ci Transilvania, majoritatea forțelor sale au acționat pe direcția principală de lovire.

Această primă prezență certă a unui sultan otoman pe teritoriul Banatului marchează sfîrșitul primei etape a conflictelor armate turco-creștine de la Dunărea de Jos. Ea s-a caracterizat prin acțiuni de mică amploare sau de amploare mijlocie, cel mult, desfășurate cu scopul de a tatona forțele adverse în vederea unor viitoare confruntări militare. Dar, odată sosit, acest moment va marca și personalitatea militară de excepție care va stăvili ofensiva otomană spre centrul Europei: Iancu de Hunedoara, personalitate de primă mărime a istoriei românești și a celei universale.

Note

1. Prezentul studiu face parte dintr-un ciclu mai întins, a cărui primă parte (secolul al XIV-lea) a fost predat pentru tipar la ActaMN.
2. P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 282; Nicolae Iorga, *Acte și fragmente privilegiate la istoria romanilor*, vol. III, București, 1897, pp. 4—5.
4. Barbu Cămpina, *Lupta Țării Românești împotriva expansiunii otomane*, în Barbu Cămpina, *Scrieri istorice*, vol. I, București, 1973, p. 302, 310, 323.
4. Pentru bibliografia problemei vezi Ioan Hașegan, *Banatul și începuturile luptei antiotomane (1389—1426). Rolul lui Filippo Scolari*. În: Rev. Ist., București, an 31, nr. 6, 1978, pp. 1025—1039.
5. Antonio Bonfini, *Rerum Hungaricarum decades quatuor cum dimidiaed*. Buda, 1770, p. 433 indică 20 lupte; Domenico Mellini. *Vita di famosissimo capitano Filippo Scolari, gentil'huomo Fiorentino chiamato Pippo Spano, conte di Temisvar*, Florența, 1570, p. 9 susține cifra de 23; Wenczel Gusztáv, *Ozorai Pipó*, Pesta, 1863, p. 20, discută aceste cifre, oferind drept medie 18—23 bătălii.

6. Borovszky Sámú, *Torontál vármegye*, Budapest, f.a., p. 351.
7. Wenzel Gusztáv, *Okmánytár Ozorai Pipó történeléhez*, În: *Történelmi Tár*, Budapest, 1884, pp. 21–23.
8. *Idem*, p. 226.
9. *Idem*; Fejer György, *Codex diplomaticus ecclesiasticus ac civilis*, X/V, Buda, 1838, pp. 841–842.
10. Ioan Hațegan, *O controversă istorică legată de incursiunea otomană din Banat în anul 1415*. În: *ActaMN*, XVII, Cluj-Napoca, 1980, pp. 531–536.
11. Antonio Bonfini, *op. cit.*, pp. 425–426; Francesco Grisellini, *Istoria Banatului Timișan*, traducere de Nicolae Bolocan, București, 1926; p. 27; Milleker Bódog (Felix), *A törökök első betörései Dél-Magyarországra Zsigmond és Albert királyok idejében. Kene és Krassó vármegyék megszüntése, 1393–1439*, În: *TREȚ*, XXIX (serie nouă), Timișoara, fasc. III–IV, 1913, p. 5.
12. Viorica Pervain, *Lupta antiotomană a Țărilor Române în anii 1419–1421*. În: *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, XIX, Cluj-Napoca, 1976, pp. 1–5.
13. Ștefan Katona, *Historia critica regum Hungariae*, tom XII, Buda, 1790, p. 327; Nicolae Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria Românilor*, vol. III, București, 1901, p. IX.
14. Fejer György, *op. cit.*, X/6, p. 954.
15. Pesty Frigyes, *A Szörényi vármegyei hajdani olák kerületek*, Budapest, 1876, p. 56.
16. Ilie Minca, *Principatele Române și politica orientală a împăratului Sigismund*, București, 1919, p. 164; Wertner Mór, *A Nikapoly hadjarat*. În: *Hadtörténelmi Közlemények*, Budapest, 1925, p. 229; Constantin Jireček, *Geschichte der Serben*, II/2, Gotha, 1918, p. 155.
17. Borovszky Sámú, *Temesvármegye és Temesvár*, Budapest, f.a., partea a doua Temesvár, p. 292.
18. Nicolae Iorga, *Biruința din 1423 a lui Dan Vodă contra turcilor*. În: *Rev. Ist.*, 4–6, București, 1936, p. 112.
19. Nicolae Iorga, *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades*, I, Paris, 1899, pp. 347, 349–350; II, Paris, 1900, p. 218.
20. George Lăzărescu și Nicolae Stoicescu, *Italia și Țările Române pînă la 1600*, București, 1972, p. 64.
21. Gheorghe Săsărman, Gheorghe David, Sanda Voiculescu, *Șapte cetăți sub soarele gloriei*, București, 1978, pp. 23–24.
22. Nicolae Iorga, *Istoria Românilor*, IV, București, 1937, p. 118.
23. Ștefan Pascu, *Istoria Mediei a României*, vol. I, București, 1966, p. 177.
24. D. Mellini, *op. cit.*, p. 53.
25. *Documenta Romaniae Historica, Seria D (Relații între Țările Române)*, I, București, 1977, pp. 243–244.
26. Jacopo Bracciolini, *Vita di messer Filippo Scolari, cittadino fiorentino, per soprannome chiamatto Spano*. În: *Archivio Storico Italiano* tom IV/1, Florența, 1843, p. 183; D. Mellini, *op. cit.*, p. 52; Wenzel Gusztáv, *Ozorai Pipó*, p. 61.
27. Nicolae Iorga, *Un prinț portughez cruciat în Țara Românească a secolului al XV-lea*. În: *Analele Academiei Române, memoriile secției istorice, secția a III-a*, tom V, București, 1926, p. 334.
28. Stanoje Stanojević, *Pippo Spano, prilog srpskog istorij pocetkom XV veka*, Belgrad, 1901, p. 14.
29. Nicolae Iorga, *Notes et extraits*, I, p. 435.
30. *Idem*.
31. Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, vol. II/2, Budapest, 1884, p. 208.
32. Ortayv Tivadar, *Oklevelek Temesvármegye és Temesvár város történetéhez*, Bratislava, 1896, pp. 613–614.
33. Pesty Frigyes, *Krassó*, III, Budapest, 1886, pp. 328–330.
34. Pesty Frigyes, *A Szörényi Banskő és Szörényi vármegye története*, vol. III, Budapest, 1878, p. 23.
35. Pesty Frigyes, *Krassó*, III, pp. 326–327 și 338–340; *Doc. Rom. Hist.*, D, vol. I, p. 265.
36. Ioan Hațegan, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului (1429–1435)*. În: *Tibiscus*, V, Timișoara, 1979, pp. 191–196, inclusiv bibliografia cunoscută pînă atunci.

37. Victor Motogna, *Banatul Românesc în prima jumătate a secolului al XV-lea*. În: RISBC, mai-august, 1944, p. 459.
38. Milleker B., *op. cit.*, p. 30.
39. Documenta Romaniae Historica, seria B (Țara Românească), vol. I, București, 1966, p. 259 și *Idem*, seria D, vol. I, pp. 291—292.
40. Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, Cluj-Napoca, 1972, p. 258.
41. Așik pașa Zade, în Mihail Guboglu și Mustafa Mehmed, *Cronici turcești privind Țările Române*, I, București, 1966, p. 119.
42. Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 22—23; Ilie Mișea, *op. cit.*, pp. 242—243.
43. Milleker B., *op. cit.*, p. 34.
44. Pesty Frigyes, *Krassó*, III, p. 352.
45. Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privilegiate la Istoria Românilor*, I, partea a doua, București, 1890, p. 597.
46. Pentru prezențe anterioare în Banat: Banfi Floris, *Filippo Scialari és Hunyadi János*, Pécs, 1930.
47. Așik pașa Zade, în *Cronici turcești*, I, p. 86.
48. Orudj bin Adil, *Tevarih-i al-i Osman*, în *Cronici turcești*, I, p. 52; Semseddin Mehmed Hodja Efendi, *Tkdj-üt-Tevarih*, în *Cronici turcești*, I, p. 310; Idris Billisi, *Heşi Behişî*, în *Cronici turcești*, I, p. 167; Kodja Husein, *Beda'i ul veka'i*, în *Cronici turcești*, I, p. 448.
49. Milleker B., *op. cit.* p. 34.
50. Adolf Armbruster, *Daco-Romania Saxonica*, București, 1980, p. 181.
51. Fr. Wetzel, *Geschichte des Banats in Altertum und Mittelalter*, Timișoara, f.a., p. 161; Virgil Ciociltan, *Între sultan și împărat. Vlad Dracul în 1438*, în *Rev. Ist.*, 19, nr. 11, București, 1976, p. 1776; Camil Mureșan, *Ioan de Hunedoara și vremea sa*, București, 1957, p. 18; Ilie Minea, *Vlad Dracul și vremea sa*, în *Cercetări istorice*, IV/1, Iași, 1928, p. 83; Nicolae Iorga, *Acte și fragmente*, III, pp. 82—83.
52. Patriciu Dragalina, *Istoria Banatului Severin*, I, Caransebeș, 1899, pp. 70—71; Ilie Minea, *Vlad Dracul...*, p. 83.
53. Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, I/2, p. 627.
54. Orudj bin Adil, *op. cit.*, p. 53; Eudoxiu Hurmuzaki, *op. cit.*, I/2, pp. 655—656; Camil Mureșan, *Ioan de Hunedoara*, p. 19; Ilie Minea, *Vlad Dracul...*, p. 99; V. Motogna, *Trecutul românilor din Banat în epoca lui Ioan Huniade (1437—1457) evenimentele politice*, în RISBC, XIII, mai-august 1944, p. 545; Teleki József, *Hunyadiák kora Magyarországon*, X, Pesta, 1853, pp. 107—108; Franz Babinger, *Mehmed der Eroberer* (ed. franceză Mahomed II. le conquérant et son temps), Paris, 1959, p. 27.
55. Milleker B., *op. cit.*, p. 36.
56. Teleki József, *op. cit.*, X, p. 107.

Le Banat et les Turcs ottomans (1400—1438)

RÉSUMÉ

L'étude se propose de discuter et, si possible, d'éclaircir quelques problèmes présentés par la confrontation militaire que le Banat, côte-à-côte avec les autres régions roumaines et avec les autres peuples danubiens, a soutenue, plus d'une siècle et demie, avec les Turcs ottomans.

Nous traitons ici la période des années 1400—1438 seulement, c'est-à-dire le premier tiers du XV-e siècle, quand la figure proeminente des luttes antiottomanes a été celle de Filippo Scolari, comis de Timiș entre 1404—1426. Sous la commande de ce florentin, adopté par les indigènes, dont il parlait la langue même, les contingents militaires des roumains de Banat ont repoussé la majorité des incursions de pillage des Ottomans. En outre, les actions offensives conduites par Scolari — l'un des plus compétents commandants d'armées dans la région — ont complété le front antiottoman initié par le voievode du Pays Roumain, Mircea cel Bătrîn (Mircea le Vieux). Après la disparition de celui-ci, Scolari allait être le principal artisan des victoires chrétiennes au bord du Danube.

Après sa mort, la région du Banat devrait souffrir chaque année des incursions de pillage et des expéditions militaires dont les conséquences allaient être désastreuses pour la vie économique et sociale. L'inexistence des dirigeants capables, l'adaption d'une défense strictement limitée au bord du Danube, diminuèrent la riposte locale.

Seulement l'apparition de Iancu de Hunedoara et sa présence à la tête des troupes danubiennes ont permis d'obtenir une série de succès militaires et politiques dans la dure confrontation avec les Ottomans.